

Unieke wintereikenbegroeiing op een defensieterrein

Herintroductie van autochtone win

Eeuwenoude
hakhoutstoof
van wintereik
op de Leus-
derheide.

Foto's: Bert Maes

De tijd dat Defensie een geheel naar binnen gerichte organisatie was, is goeddeels voorbij. Buitenlandse deskundigen die hier militaire oefenterreinen bezoeken verbazen zich over de openheid en over de creatieve en ecologische natuurvisie. Een aardig voorbeeld daarvan is een experiment op de Leusderheide in de provincie Utrecht, waarbij plantmateriaal van ter plaatse gewonnen zaad van oorspronkelijk inheemse wintereiken werd toegepast.

De Leusderheide is afwisselend door heide, stuifzand en bossen en door de heuvels rijk aan fraaie vergezichten. Het is een onderdeel van de Utrechtse Heuvelrug, een stuwwal die naar men aanneemt in de voorlaatste IJstijd is ontstaan. Bij nadere beschouwing van dit tafereel kan men op een aantal plaatsen groepen met eikenbeplanting ontdekken: opvallende, omvangrijke, uitgelopen stoven met grillig gegroeide stammen. Het betreft hier eikenhak-

hout, dat gezien de omvang en de langzame groei op de humusarme zandbodem, enige eeuwen oud moet zijn. Verder onderzoek leert dat het hier deels wintereiken (*Quercus petraea*) blijken te zijn. Ook zomereik (*Quercus robur*) en de hybride tussen zomereik en wintereik (*Quercus x rosacea*) komen er veelvuldig voor. Aanwezigheid van wintereiken wijst meestal op situaties waar al zeer lang bos is geweest. De eikenbegroeiingen zijn op de stafkaarten van het begin

van de 19e eeuw terug te vinden, maar de oorsprong gaat zeker veel verder terug.

We kunnen de eiken hier beschouwen als nazaten van de eiken uit de oerbossen op deze Utrechtse stuwwal. Door de eeuwenlange hakhoutcultuur is het genenmateriaal bewaard gebleven.

Eikels geoogst en gekweekt

Het waardevolle van de oude hakhoutstoven is dat de eiken door eeuwenlange selectie uitstekend zijn aangepast aan de groeiomstandigheden ter plaatse. Vanuit die gedachte ontstond ook het idee om eikels van deze genenbronnen te oogsten en het plantmateriaal daarvan te gebruiken bij herbebouwing. Met het oog op mogelijk gebruik van deze genenbronnen voor herintroductie op oefenterrein Leusderheide werd het

Wintereiken op de Leusderheide

Ekologisch Adviesburo Maes door ing. Ronald Dregmans, hoofd bureau terreintechniek van de Regionale Directie West-Nederland, gevraagd eerst de bijzonderheden en de autochtoniteit van de eiken nader te onderzoeken. Vervolgens werd directeur Wim van Garderen van de boomkwekerij Linnaeus in de Bilt verzocht het oogst- en kweekprogramma te doen. Het jaar 1993 was een goed mastjaar, ook voor de wintereiken. Opvallend was, wat bij eiken wel meer voorkomt, dat er zeer grote verschillen waren in vruchtbaarheid. Om die reden werden van minstens dertig exemplaren eikels verzameld, waardoor er een grote natuurlijke genetische variatie ontstond. In september 1993 werden circa 10.000 eikels van de wintereik verzameld en uitgezet op de kwekerij. De eikels werden eerst in de kas opgekweekt in speciale korte pluggen met open onderkant. Door deze pluggen iets van de grond af te plaatsen ontwikkelden ze een handige wortelkluit met opvallend veel haarwortels. In het voorjaar daarna konden ze gemakkelijk worden overgeplant in de volle grond. Ze werden daarbij wijder dan gebruikelijk uitgeplant. Het slagingspercentage van de eikels was groot, zo'n 80%. Opvallend was de enorme variatie in groeivormen van de eenjarige eikjes, van keurig recht opstaande tot meerstammige exemplaren. Verrassend waren nog enkele eikjes die uit meerkiepmige eikels tevoorschijn kwamen. Eikels met 2 à 3 kiemen komen overigens wel vaker voor. Misschien is het een aanwijzing dat het meerstammige karakter van de oude eikenstoven niet alleen is ontstaan door het hakhoutbeheer, maar deels ook genetisch is bepaald. In 1995 is nog eenzelfde aantal eikels geoogst, waarbij het kiemingspercentage, mogelijk vanwege de wat latere oogstdatum, lager was: circa 60%.

De herintroductie

In maart 1995 werd tweejarig plantsoen van de 20 à 30 cm hoge wintereikjes uitgezet op de Leusderheide. De totale aanplant bestrijkt een oppervlakte van 3,5 ha bos met 4.500 eiken per ha. De eiken zijn op circa 2 meter afstand van elkaar geplaatst, met plantgaten van 30x30x30 cm. Vanwege zo'n 20 jaar grondverzet en verdichting door tanks was de bodem

bepaald niet optimaal. Door het uitspreiden van heide- en grasplaggen is de structuur verbeterd en werden voedingsstoffen en zaad van de er thuishorende plantensoorten ingebracht.

Doel van de aanplant is volgens terreinbeheerder Jaap Riemens te komen tot een natuurlijk ogend bos met een open structuur, waardoor er fraaie doorzichten in het terrein blijven. Andere soorten als ruwe berk, sporkehout en wilde lijsterbes zaaien zich vanzelf tussen de eiken uit. De randen van de aanplant zijn ingezaaid met zaadkegels van vliegdenen uit eigen terrein om een wintergroen randeffect te krijgen. Het doel van een meer natuurlijke bosontwikkeling wordt ook veel beter bereikt met zaaigoed van de strubbe-eiken dan met rechte kwekerijbomen van onbekende herkomst. Uitzaaien van eikels zou volgens Riemens nog beter zijn, maar dan is het uitvalpercentage wellicht te groot en komt de planning in gevaar. Begin maart van dit jaar is de tweede serie wintereikjes aangeplant, van de oogst van 1995. In het voorjaar van 1998 zal het aanplantprogramma op de Leusderheide worden afgesloten.

De kosten

Het project van de Leusderheide is zeker duurder vergeleken met de ge-

bruikelijke aanpak van bosaanleg. Als we het vooronderzoek niet meetellen, is het op deze wijze geogste en aangeplante plantsoen ongeveer twee keer zo duur. De meerkosten zijn zowel te wijten aan het incidentele karakter als aan de zorgvuldiger kweekmethode dan normaal gebruikelijk bij bosplantsoen. Wanneer op grotere schaal gebruik zou worden gemaakt van autochtoon plantsoen, uit eigen terrein of directe omgeving, zouden de kosten waarschijnlijk al een stuk lager liggen.

Een belangrijke winst van het herintroductieproject op de Leusderheide is de bijdrage die geleverd is aan behoud en uitbreiding van oorspronkelijk inheemse genemateriaal, dat langzamerhand in ons land zorgwekkend achteruit holt. Het doel om een meer natuurlijk bos te krijgen wordt hiermee zeker gehaald. Ook de ervaring die met dit project is opgedaan is zeker van groot belang. Hierdoor kan in de toekomst meer natuurlijk bos tot ontwikkeling komen.

Bert Maes

B. Maes heeft een ecologisch adviesburo in Utrecht en is deskundige op het gebied van inheemse bomen en struiken.

Heidelandschap met verspreide wintereikbos-sages op de Leusderheide.